

Rácz Gábor

Kína és az Amerikai Egyesült Államok kapcsolatai

Az USA és Kína kapcsolatainak története és jelenlegi helyzete¹

Napjainkban sok cikk születik az amerikai és kínai kapcsolatokról. Ezek a cikkek azonban jellemzően az aktualitásokkal foglalkoznak, és kevés figyelmet szentelnek a Kína és az Amerikai Egyesült Államok közötti kapcsolatok korábbi eseményeinek. A kínaiak azonban nem politikai rendszerekben vagy kormányokban gondolkodnak, amikor külpolitikáról van szó, hanem országokban, és egy országhoz való viszonyukat meghatározzák nemcsak a közelmúlt, de a távoli múlt eseményei is. Ez a tanulmány az amerikai–kínai kapcsolatok történetét szeretné bemutatni, és ezáltal történelmi kontextusba kívánja helyezni napjaink politikai vitáit.

A Kína–USA-kapcsolatok kezdete és az ópiumháborúk

Kína a világ egyik legrégebben létező államalakulata, amely történetének nagy részében meghatározó nagyhatalomnak számított a Távol-Keleten. Az Egyesült Államok ezzel szemben csak a 18. század végén jött létre, és igazából csak a 20. század elején vált nagyhatalommá. A két állam kapcsolatai tehát az elmúlt 200 évben alakultak ki. Az USA már 1784-ben, röviddel függetlenné válása után küldött diplomatákat Kínába a diplomáciai kapcsolatok felvétele érdekében, de a követeket a császári kormányzat nem volt hajlandó fogadni. A diplomáciai kapcsolatok felvételére így még 60 évet kellett várni. A két ország végül 1844. június 16-án kezdett tárgyalásba egymással a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, és alig két héttel később, 1844. július 3-án írták alá a wangxiai egyezményt, amellyel hivatalosan is megszülettek a diplomáciai kapcsolatok. A szerződést az USA kongresszusa és John Tyler elnök végül 1845. január 17-én ratifikálta.² A szerződés megkötése szorosan összefüggött az ópiumháború miatt megváltozott helyzettel, amelyben Kínának meg kellett nyitnia a nyugati hatalmak előtt jelentősebb kikötőit, és egyenlőtlen kereskedelmi szerződéseket kellett kötnie több nyugati országgal. Az USA ekkor még nem volt kimondottan jó viszonyban a britekkel. A szerződés megkötését az amerikai kereskedők azért is szorgalmazták Tyler elnöknel, mert úgy vélték, a briteknek túl nagy a súlyuk a Kínával folytatott kereskedelemben, amit ellensúlyozni kellene valahogy. Egyúttal a szerződés létrejötte már

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2018. augusztus.

² Office of the Historian a.

mutatta, hogy az USA nemzetközi szinten is jelentős hatalommá vált, és nem csak az amerikai kontinensen számít befolyásos tényezőnek. Azonban ezt a szerződést is egy egyenlőtlen szerződésnek tekinthetjük, mivel a nankingi szerződés mintájára készült, és számos előjogot biztosított az amerikaiak részére Kínában és a megnyitott kikötőkben. Így például földvásárlási jogot templomok és kórházak építésére az öt megnyitott kikötőben, területenkívüliséget az amerikai állampolgárok részére Kína területén, és fix vámtarifákat a kikötőkben, valamint jogot az USA-állampolgároknak a kínai nyelv tanulására, ami korábban tiltott volt Kínában. A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a területenkívüliség nem vonatkozott azokra az esetekre, amikor ópiumkereskedelem volt a vád amerikai állampolgárok ellen a kínai hatóságok részéről.³ Az USA nem vett részt az első ópiumháborúban, de a második ópiumháború alatt a kínai császári csapatok és az USA haditengerészetének katonái összecsúszásba kerültek 1856-ben a Gyöngy-folyó menti erődtámasznál vívott ütközetben. Ez volt az első eset, hogy a két fél fegyveres konfliktusba keveredett egymással. Ennek elenére az USA hivatalosan továbbra is semleges maradt, bár 1859-ben a Taku erődtámasznál vívott csatában egy amerikai hadihajó segítséget nyújtott a brit és francia ostromlóknak. A második ópiumháborút a tianjini szerződés (1858) és a pekingi konvenció (1860) zárta le, amelyekben a győztes nyugati hatalmak – közöttük az USA is – további megalázó feltételeket kényszerítettek rá Kínára.⁴ Többek között további kikötők megnyitását a nyugatiak előtt, 23 koncessziós terület átengedését, szabad hajózást a Jangce folyón. Az USA a pekingi konvenció révén további kikötők használatára lett jogosult Kínában, valamint újra megnyithatta diplomáciai képviselőjét Pekingben. Az Egyesült Államoknak 1848-tól 1860-ig Sanghajban, majd 1860–1902 között Tianjinben volt saját koncessziós területe Kínában.

A kínai–amerikai kapcsolatok tehát a modern kínai történelmet bevezető ópiumháborúkkal vették kezdetüket. Így a kínaiak az amerikaiakat is nyugati hódítókként ismerték meg először, míg az amerikaiak egy fejletlen, despotikus, de nagy ázsiai országot láttak Kínában, amellyel szemben akár egyoldalúan is érvényesítették saját érdekeiket. Mindezek az előzmények jelentősen meghatározták a két fél további kapcsolatait és az egymásról kialakult képét, amelynek máig tartó hatásai vannak.

Az 1860-as évek végén az amerikai politikai életben vitatémává vált, hogy az USA esetleg annektálhatná a Kínához tartozó Tajvant. A kérdés azért került napirendre, mert a tajvani bennszülöttek 1867-ben megtámadták és megölték az amerikai Rover nevű kereskedőhajó hajótörést szenvedett legénységét. A tajvani bennszülöttek máskor is támadtak már meg nyugati hajósokat. A Rover-incidensre válaszként az amerikai haditengerészet büntetőexpedíciót küldött Tajvanra a megszárlást elkövető Paiwan törzs megkelezésére. A bennszülöttek azonban jelentős ellenállást tanúsítottak, és visszaverték az amerikai tengerészeket. Az eset súlyos kudarc volt az USA haditengerészetének.⁵ Tajvan annektálását végül elvetették, de az Egyesült Államok a polgárháború után fontosnak tartotta pozíciói megerősítését a csendes-óceáni térségben és Kelet-Ázsiában. Mivel Kína már erős brit befolyás alá került, az USA Japánban és Koreában igyekezett befolyást szerezni, illetve 1867-ben megvásárolta Oroszországtól Alaszkát. Majd később a spanyol–amerikai háború eredményeként megszerezte a Fülöp-szigeteket, amellyel immár vitathatatlanul világpolitikai

³ *Treaty of peace, amity, and commerce, between the United States of America and the Chinese Empire* 1846.

⁴ WANG 2005, 16.; *Treaties of Tianjin, 1858 and 1860* 2004.

⁵ DAVIDSON 1903.

tényezővé vált. Ezzel párhuzamosan Kína egyre inkább leszakadt gazdaságilag a nyugati országokhoz képest, és elveszítette nagyhatalmi szerepét Ázsiában. A 19. század végére pedig az európai gyarmatosítók kivül egy újabb fenyegetés is megjelent számára a viharos gyorsasággal modernizálódó Japán részéről, amely bejelentkezett a kelet-ázsiai térség vezető hatalmának szerepére.

Az ópiumháborúkat lezáró békeszerződések jelentősen megnövelték a Kínában tevékenykedő amerikai és európai keresztény misszionáriusok mozgásterét. Mivel immáron szabadon mozoghattak az országban, és jóval több városban létesíthettek templomokat, iskolákat és missziókat, befolyásuk megnőtt, és intenzívebb térítő tevékenységbe kezdtek. Tevékenységüknek köszönhetően nemcsak a keresztény tanok, de a nyugati eszmék és politikai ideológiák is egyre ismertebbek lettek Kínában. A keresztény tanok terjedésének egy sajátos kínai terméke lett a taiping mozgalom. A taipingok tanaikban sajátosan ötvözték a kereszténység, a konfucianizmus és a taoizmus tanait. Alapítójuk, Hong Xiuquan egy amerikai baptista misszionáriusnál, Issachar Jacox Robertsnél tanult keresztény hittant, de tanítója nem volt hajlandó őt megkeresztelni. Ezek után önálló vallási közösséget alapított. A vallási elemek mellett politikai célkitűzései is voltak: a Qing-dinasztia megdöntése, a külföldi hódítók kiűzése, az ópiumkereskedelem felszámolása, a nők egyenjogúsítása és a sajátos kommunisztikus közösségeken alapuló társadalom. A kínai történelemben gyakoriak voltak az extrém vallási szervezetek és titkos társaságok által szervezett parasztfelkelések, de a taipingok esetén ez sajátosan antitradicionális formát öltött. Mindez az erős nyugati behatás és a hagyományos kínai értékek megkérdőjeleződésének jele volt. A taiping-felkelést végül leverték, de a polgárháborúnak legalább 20, egyes becslések szerint 50 millió hallottja volt. Ezzel a modern kori történelem egyik legvéresebb fegyveres konfliktusai közé tartozik. A taiping-felkelésért Kínában még ma is sokan az amerikai misszionáriusokat tartják felelősnek.

Az ópiumháborúktól az 1911-es forradalomig

Az amerikai kínai kolónia kialakulása és működése

Az 1820-as évektől indult meg a kínaiak bevándorlása az Egyesült Államokba, de igazából csak az 1848-as kaliforniai aranyláz után alakult ki nagyobb létszámú kínai közösség az USA-ban.⁶ Számuk 1852-ben már 2500 fő körül járt. 1880-ra pedig már 105 465 kínai bevándorló élt az USA-ban, elsősorban annak nyugati partvidékén. Ehhez nagyban hozzájárult az, hogy a taiping-felkelés és a polgárháború miatt sok kínai menekült el Kínából. A kínaiak jellemzően fizikai munkákból éltek. Elsősorban bányákban és vasútépítéseken dolgoztak. Egy kisebb részük a mezőgazdaságban helyezkedett el alkalmi munkásként. Az alacsony bérért dolgozó kínai munkások érdekei hamarosan szembekerültek a fehér bőrű amerikai munkások és az azokat képviselő szakszervezetek érdekeivel, aminek hatására az USA-ban felerősödött a sinofóbia és a kínai bevándorlástól való félelem. A kínaiakkal szembeni diszkrimináció mindennapos dologgá vált, és a bányászszakszervezeti lobb

⁶ ZONG–BATALOVA 2017.

elérte, hogy a bányákból kiszorították a kínai munkásokat.⁷ A kínaiak a diszkriminációk miatt kénytelenek voltak külön kínai negyedeket létrehozni az amerikai nagyvárosokban, amelyek ma is léteznek. Mivel az amerikai hatóságok és szervezetek nem vállalták a kínaiak érdekeinek védelmét, és a szakszervezetek nem fogadtak be maguk közé kínai munkásokat (ahogy fekete és latin munkásokat sem), a kínaiak kénytelenek voltak a saját érdekvédelmüket megszervezni. A kínai közösség életében és a kínai negyedekben hamarosan a hagyományos kínai titkos társaságok és klánok vették át az irányítást az élet szinte minden területe felett. Ezek közül ki kell emelnünk az úgynevezett tongokat. A tongok hagyományosan klánokat jelentettek, de az USA-ban a tongok hamarosan minden kínai bevándorló számára nyitott társaságokká váltak. Eskün alapuló testvéri szervezetekként ellátták a kínaiak érdekvédelmét, szociális védőhálóként és kulturális szervezetként is működtek, valamint segítettek a kínaiak közötti személyes vagy üzleti viták rendezésében. A tongok közül több ma is működik, mint például a New York-i székhelyű Hop Sing Tong, amely jelenleg is befolyásos társaság, és 13 amerikai államban vannak helyi szervezetei. Ezek mellett a kínai közösség életében jelentős befolyásra tettek szert a nyugaton Triádok néven ismert titkos kínai társaságok, amelyek jellemzően bűnözésből szereztek bevételeiket. Ezenkívül a Hongmen Társaság nevű titkos szervezet volt még befolyásos a kínai közösségen belül. Őket szokták „kínai szabadkőműveseknek” nevezni.

A hongmenek befolyásos politikai szervezetekké is váltak. 1925 októberében az amerikai hongmenek tagjai alapították San Franciscóban a Zhi Gong Pártot (Társadalmi Érdek Párt), amely jelenleg is a Kommunista Párt mellett legálisan működő úgynevezett „nyolc demokratikus párt” egyike a Kínai Népköztársaságban.⁸

A Burlingame-szerződés

Abraham Lincoln elnök 1861-ben, a polgárháború idején nevezte ki pekingi nagykövetté Anson Burlingame-et.⁹ Diplomáciai munkássága hatására jelentős fordulat állt be az amerikai–kínai kapcsolatokban. Az eredetileg jogász végzettségű Burlingame az 1840-es évek végén kezdett politizálni Massachusetts államban. Kezdetben a Free Soil Partyban és a Know Nothing Partyban politizált. Később csatlakozott a republikánusokhoz. Eredetileg Bécsbe szerette volna Lincoln követnek küldeni, de ezt a Habsburg-udvar nem fogadta el, mivel Burlingame szimpatizált a magyar függetlenség ügyével, és személyes kapcsolatot is ápolott az emigrációban élő Kossuth Lajossal. Burlingame konstruktív módon viszonyult a kínai kormányzathoz, és igyekezett meggyőzni mind az amerikai, mind a többi nyugati hatalmat arról, hogy ne avatkozzanak be Kína belügyeibe, valamint tartsák tiszteletben Kína területi egységét. Egyúttal szoros kapcsolatokat ápolott a császári udvar reformpárti hivatalnokai-val. Burlingame megbízatása 1867-ben lejárt, és vissza akart térni Amerikába, de a császári udvar felkérte, hogy vezessen egy rendkívüli kínai diplomáciai missziót az Egyesült Államokba. A felkérést Burlingame elfogadta. A republikánus kormányzathoz fűződő jó viszonyának köszönhetően a misszió vezetőjeként sikerült elérnie, hogy egy új szerződés

⁷ TAKAKI 1998.

⁸ *The Chinese Freemasons' history stretches back to mid-seventeenth century secret societies in Southern China.*

⁹ *Anson Burlingame.*

szülessen a Kínai Császárság és az Egyesült Államok között. A szerződés mint Burlingame-szerződés vonult be a történelembe, és ezt tartják az első nem egyenlőtlen szerződésnek, amit egy nyugati hatalom kötött Kínával az ópiumháborúk után.¹⁰ A szerződés hatására megélénkült a kínai bevándorlás az USA-ba, és a kínai kolónia tagjai nagy számban vették fel az amerikai állampolgárságot, ami javította helyzetüket az amerikai társadalmon belül. A szerződés hatására megélénkültek a kereskedelmi kapcsolatok is a két fél között, bár ebből elsősorban az amerikai félnek származott haszna. A Burlingame-szerződés 1880-ig volt érvényben.¹¹

Az Angell-szerződés és a kínaiakat kizáró törvény

Az 1870-es években az USA gazdasági nehézségekkel nézett szembe. A válság közepette megerősödtek a kínaiellenes érzések az USA-ban. A kínai közösséget tették felelőssé a munkásság alacsony béreiért, és a kínai bevándorlás korlátozását követelték. A kínai bevándorlás kérdése jelentős politikai kérdéssé vált, és széles tömegek támogatták korlátozását. Az USA történetében korábban is gyakran volt vita tárgya a bevándorlás korlátozása, de a kínaiak lettek az első népcsoport, amelynek ténylegesen korlátozták a bevándorlását. A Burlingame-szerződés értelmében nem lehetett a kínaiak bevándorlását és honosítását korlátozni, de a széles körű tiltakozások hatására a kormányzat kénytelen volt a szerződés felülvizsgálatát kérni.¹² Rutherford B. Hayes elnök, bár kezdettől fogva támogatta a kínai bevándorlás korlátozását, de elnöksége alatt többször is megvétózott olyan törvényeket, amelyek a kínai közösséget korlátozták volna jogaiban (például az úgynevezett „15 utas törvényt”, amely 15 főben maximalizálta volna az amerikai hajókon a kínai utasok számát), mivel ezek sértették a Kínával kötött Burlingame-szerződést. De mivel támogatta a szerződés felülvizsgálatát, 1879-ben megbízta James Burrill Angellt, hogy tárgyalja újra a szerződést a kínai udvarral, és módosítsa úgy, hogy az alapján már lehetséges legyen a kínai bevándorlás korlátozása az USA-ba. Az új szerződés Angell-szerződés néven vált ismertté, és 1880-ban írták alá Pekingben. A szerződés megvonta a jogot a kínai bevándorlóktól, hogy automatikusan honosításért folyamodhassanak az Egyesült Államokban. Az Angell-szerződés alapján 1882-ban fogadta el az USA kongresszusa az úgynevezett „kínaiakat kizáró törvényt”, amely megtiltotta a kínai munkások bevándorlását az USA-ba. Ezenkívül kimondta, hogy ha egy kínai bevándorló elhagyja az USA területét, újra bevándorlási engedélyért kell folyamodnia. A kínaiakat kizáró törvény volt az első olyan törvény az USA-ban, amely megtiltotta egy konkrét etnikai csoporthoz tartozó munkások bevándorlását. A törvény eredetileg 10 évre szólt, de 1892-ben és 1902-ben is meghosszabbították (ekkor már időhatár nélkül), és végül egészen 1943-ig érvényben volt.¹³

A 19. század utolsó éveiben az amerikai nagyvállalatok körében megélénkült az érdeklődés a kínai piac és a Kínában való befektetések iránt. J. P. Morgan és Andrew Carnegie 1895-ben alapította meg az Amerikai Kína Fejlesztési Társaságot, amely vasútépítési beruházásokba kezdett Kantonban. A beruházást azonban nem fejezték be, a koncessziót egy

¹⁰ WILLIAMS 1912.

¹¹ Office of the Historian b; *Text of the treaty between China & the United States* 1868.

¹² *Burlingame Treaty Revision* (1880).

¹³ Office of the Historian c.

belga cég vette át. Hamar kiderült, hogy az elmaradott és szegény Kína nem fizetőképessé vált az amerikai termékek számára, és a beruházások sem kifizetődők. Csak az olajipar volt képes nyereségesen eladni termékeit Kínában ebben az időben az amerikai cégek közül.¹⁴

A bokszerláadás

1899-ben a harcművészeteket gyakorló férfiakat tömörítő titkos társaság, a Harmonikus és Igazságos Öklök Társasága (a britek keresztelték el bokszereknek őket) felkelést robbantott ki, amelynek célja az idegen nyugati gyarmatosítók és a keresztények kiűzése volt. A bokszeresek Kína-szerte támadtak meg külföldi kereskedőket, diplomátákat és turistákat, köztük amerikaiakat is. Ráadásul a Qing-udvar csöndben támogatta ezeket az atrocitásokat, majd később hadat üzent a nyugati hatalmaknak. Ez nagy felháborodást okozott nyugaton. Nyolc nagyhatalom: Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Németország, Oroszország, az Osztrák–Magyar Monarchia, Japán és az USA úgy döntött, hogy expedíciós hadsereget küld a felkelés leverésére.¹⁵ A bokszerfelkelés véget vetett a Burlingame-szerződés aláírása óta pozitív amerikai–kínai kapcsolatoknak, és a két fél újra fegyveres konfliktusba került egymással. Mivel az USA a Fülöp-szigetek megszerzése óta fontos nagyhatalomnak számított a kelet-ázsiai térségben, jelentős katonai szerepet vállalt a bokszeresek leverésében is. A hadjárat három különböző expedíciójának mindegyikében voltak amerikai csapatok. Összesen nagyjából 5000 amerikai katona vett részt a hadjáratban. Az amerikai hadsereg maga is szervezett egy expedíciós hadsereget, amely China Relief Expedition néven vonult be a történelembe.¹⁶ A 2500 fős kontingens célja az amerikai állampolgárok védelme és kimentése volt Kínából. A hadjárat egyik legfontosabb ütközete a pekingi csata volt 1900. augusztus 14–15-én. Az amerikai csapatok ebben az ütközetben is jelentős szerepet vállaltak. Ennek a csatának és a benne részt vevő amerikaiaknak állít emléket Nicholas Ray 1963-as filmje, az *55 nap Pekingben*, amelynek főszerepét Charlton Heston játszotta.¹⁷ A bokszerfelkelést végül 1901-ben verték le véglegesen. A felkelés után a kínai kormány kénytelen volt aláírni az úgynevezett „bokszerjegyzéket”. A bokszerjegyzék újabb egyenlőtlen békefeltételeket kényszerített Kínára. A kínai kormánynak jelentős összegű kártérítést kellett fizetnie, valamint koncessziós területként át kellett engednie a Shandong-félszigetet Németország számára.

Az Egyesült Államok már 1899-től szorgalmazni kezdte a többi nyugati nagyhatalomnál az úgynevezett „nyitott ajtók politikáját”. Ennek értelmében bármelyik nyugati nagyhatalom szabadon és egyenlő feltételekkel kereskedhetett volna Kínával, cserébe Kína is egyenlő arányú vámokat vehetett volna ki a nyugati árukra. A bokszerláadás után ezt a javaslatukat újra elővették. A javaslat nyilvánvalóan az amerikai kereskedelmi érdekek védelmét szolgálta Kínában. Azonban ez az elképzelés sohasem lett hivatalos szerződés formájában rögzítve, és gyakorlatilag sem érvényesült soha teljesen. Az oroszok és a japánok terjeszkedése Mandzsúriában eleve sértette ezt az alapelvet.

¹⁴ BRAISTED 1952.

¹⁵ COHEN 1997.

¹⁶ Veterans Museum & Memorial Center.

¹⁷ *55 Days at Peking* 1963.

A bokszerlázadás leverése nyilvánvalóvá tette, hogy Kínában elkerülhetetlenek a reformok, és modernizációra van szükség ahhoz, hogy az ország meg tudja védeni magát és érdekeit. A császári udvar reformkísérletei azonban már elkésettek és elégtelenek voltak. 1911-ben forradalom döntötte meg a császári uralmat, és megalakult az Első Kínai Köztársaság. Ez egy jelentős fordulat a kínai történelemben.

A Kínai Köztársaság kikiáltásától az 1930-as évek végéig

1911 óta lényegében egy társadalmi és politikai modernizációs folyamat zajlik Kínában. Ez a folyamat sok tévutat és kudarcot megélt, ugyanakkor az 1980-as évek eleje óta jelentős eredményei vannak. A Kínai Köztársaság mint új államalakulat története lényegében válságok története. A nyugati típusú demokrácia megteremtésének feltételei a 20. század elején nem voltak adottak Kínában, és ma sincsenek meg. Szun Jat-szen és követői, bár elviekben egy többpárti demokrácia megteremtését szerették volna Kínában, maguk is belátták, hogy ez nem lehetséges azonnal, és egy hosszabb „politikai gyámkodáson” alapuló időszakban gondolkodtak, ami alatt a modernizáció révén megteremtették volna a demokrácia előfeltételeit. Ez a gyámkodás természetesen a Kuomintang (Nemzeti Párt; pinyin átírással: Guomindang) egyeduralmát jelentette a gyakorlatban. Az 1911-es forradalom után a régi rend visszatérése nem volt már reális program. Az olyan reakciós mozgalmak, mint a bokszerké, többé nem jutottak szerephez. Az új politikai irányzatok mindegyike valamilyen modernizációban gondolkodott, és nacionalista alapokon állt. A régi értékek erősen megkérdőjeleződtek ebben az időben. Az új fiatal értelmiség mind az új, nyugatról jövő eszmék felé fordult. Azonban egyáltalán nem volt egység azzal kapcsolatban, hogy ezt a modernizációt hogyan is kellene végrehajtani. Nézeteikben sok ellentmondás is volt. Az értelmiség egy része – főként a liberálisabbak – a nyugati minták egyoldalú átvételét és a régi kínai hagyományok szinte teljes felszámolását követelte. Ebben sokaknak még a hagyományos kínai írás eltörlése is belefért volna. Ezzel szemben más – főként baloldali – csoportoknak az ország modernizálása összefonódott a nyugatellenességgel és sokszor a nyugati kapitalizmus elutasításával is. Ez utóbbiak kezdtek el az I. világháború időszakában egyre inkább a marxizmus eszméivel szimpatizálni. Ezek a baloldali értelmiségiek az Új Kultúra folyóirat körül kezdtek gyülekezni, amelynek egyik szerkesztője volt Mao Zedong (Mao Ce-tung) is. Az Új Kultúra körül csoportosuló baloldali értelmiségiekből alakult meg 1922-ben a Kínai Kommunista Párt. A kínai történelem sajátos vonása, hogy a Kínában a 20. század elején fellángoló nacionalizmus és nyugatellenesség végül nem a jobboldali vagy reakciós csoportok, hanem a kommunisták hatalomátvételéhez vezetett.

Az I. világháború időszaka

A Kínai Köztársaság az I. világháború alatt az antanthatalmak oldalán vett részt. A hadba lépésre csak 1917-ben került sor.¹⁸ A hadüzenettel azt szerették volna elérni, hogy a háború vége után Kína visszakaphassa a németek által megszállt Shandong-félszigetet. Kína

¹⁸ MÜHLHAHN 2016.

azonban sem gazdaságilag, sem katonailag nem volt számottevő tényező. A kelet-ázsiai térség vezető hatalma ekkor már Japán volt, amely 1902 óta Nagy-Britannia szövetségese volt, és hamarabb belépett a háborúba az antant oldalán, mint Kína. A háború elején a kínaiak még az imperialista hatalmak háborújának látták a konfliktust, és ezért semleges álláspontra helyezkedtek. A háború sajátos következménye volt, hogy mivel az európai hatalmakat gazdaságilag megviselte a háború, csökkent a Kínába irányuló befektetési kedv és a Kínába irányuló európai export, ugyanakkor a nyersanyagárak növekedése javította a kínai gazdaság pozícióit. A csökkenő európai import importhelyettesítő gazdaságpolitikára kényszerítette a kínai kormányt, ami segítette az iparosodás megindulását a tengerparti területeken és a nagyvárosokban. Ezzel párhuzamosan az európai késztermékek helyett Kína egyre inkább az USA-ból importált termékeket, ezért a két ország kereskedelmi kapcsolatai jelentős növekedésnek indultak. A Kínába irányuló amerikai tőkebefektetések is jelentősen megnöttek. Összességében a háború elősegítette Kína iparosodását és a kínai vállalkozói réteg megerősödését, amely egyre inkább beleszólást szeretett volna a politikai döntésekbe is.

1919-ben, a háború után a kínaiak a győztes hatalmak oldalán vettek részt a versailles-i békekonferencián. A kínai delegáció nagy várakozásokkal érkezett az eseményre. Remélték, hogy sikerül visszaszerezni a Shandong-félszigetet. A háború alatt a japánok megszállták a területet, még mielőtt Kína hadba lépett, és igényt is tartottak a területre. A háború alatt az antanthatalmak és az Egyesült Államok is titkos szerződésekben garantálták, hogy a Shandong-félsziget a háború után japán fennhatóság alá kerülhet, ugyanakkor a túlzott japán igények és a nyitott ajtók politikájának elutasítása rossz hatással volt a nyugati hatalmak és Japán kapcsolatára. A kínai delegáció ezt kihasználva szeretne elérni a békétárgyaláson a Shandong-félsziget visszaszerzését. Ehhez elvileg meg is kapta Wilson amerikai elnök támogatását. Azonban Wilson részben betegsége, részben a nemzetközi erőviszonyok miatt éppúgy nem tudott érvényt szerezni a wilsoni elveknek Ázsiában, mint ahogy Európában sem sikerült. A békeszerződés Japánnak adta a félszigetet, a kínai delegáció pedig csalódottan távozott a békekonferenciáról, és megtagadta a békeszerződés aláírását. Emiatt 1921-ben külön békeszerződést kellett kötnie Németországgal. Mindez óriási felháborodást és csalódást váltott ki Kínában, és jelentősen megerősödött a nacionalizmus. A Május 4-e Mozgalom is ennek hatására indult meg. Tagjai közül sokan később részt vettek a Kommunista Párt megalakításában. Mindez újból rávilágított arra, hogy a császárság bukása és a köztársaság kikiáltása önmagában még nem oldotta meg Kína alapvető problémáit. Belpolitikai szempontból az új rendszer kiforratlan és instabil volt. Külpolitikai téren pedig Kína méretei ellenére továbbra is marginális tényezőnek számított. A nyugati hatalmakkal és a japánokkal szembeni ellenszenv pedig tovább fokozódott. A shandongi kérdés azonban nem került le a napirendről. Az Egyesült Államok kormánya továbbra is támogatta a terület visszaadását Kína részére. Japán pedig a háború és a Szovjet-Oroszország elleni intervenció lezárulása után továbbra is népszerűtlen volt nyugaton.

Az 1920-as és az 1930-as évek

A shandongi kérdést végül az 1922-es washingtoni fegyverzetkorlátozási konferencia oldotta meg. A konferencia az első fegyverzetkorlátozásról szóló konferencia volt a történelemben.

Jellemző, hogy ezt is a Népszövetség keretein kívül szervezték meg. A konferencián az Egyesült Államok, Japán, Kína, Franciaország, Nagy-Britannia, Belgium és Olaszország vett részt. A megegyezés garantálta Japán számára, hogy a csendes-óceáni térségben nagyhatalom maradhat, illetve a nyugati hatalmak is elismerik őt egyenrangú félnek, és nem kezdenek fegyverkezési versenyt vele szemben. Cserébe Japán visszaadja a Shantung-félszigetet Kínának, és korlátozza haditengerészetének méretét. Ez pozitív fordulat volt Kína számára, és az amerikai–kínai kapcsolatok is sokat javultak. Ugyanakkor Kína számára továbbra is kérdés volt, hogy hol helyezkedjen el a nemzetközi rendben. A nyugati hatalmakhoz közeledjen, a Szovjetunióval alakítson ki szorosabb partnerséget, vagy a harmadik világ országainak vezető ereje legyen. Ez a dilemma a két világháború közötti időszakot végig meghatározta. A kínai–amerikai kapcsolatokat nem érintette jól, hogy az 1920-as évek közepétől az USA izolacionalista politikája miatt nem akart Kína problémáival foglalkozni. Ez különösen 1933 után vált súlyos problémává, amikor Japán megszállta Mandzsúriát. Ezzel párhuzamosan az USA–japán kapcsolatok is egyre feszültebbé váltak, bár Amerika itt is inkább a konfliktuskerülés politikája mellett volt. Mindez oda vezetett, hogy az USA szövetséges nélkül maradt a térségben, ami leginkább a japán befolyás növekedését eredményezte. A Szovjetunió nem volt még elég erős ahhoz, hogy igazán befolyásossá váljon a térségben, és nem is akart háborúba keveredni Japánnal. Egyetlen kivétel a mongol–mandzsu határnál lezajlott halhin-goli határháború volt, amikor a szovjet hadsereg 1939 nyarán visszavert egy japán támadást Mongólia ellen, amire egy vitatott határszakasz miatt került sor. Ezek után azonban egészen a II. világháború végéig a Szovjetunió semleges maradt a térségben. Kína tehát magára maradt ebben az időben Japánnal szemben.

A két világháború közötti időszak kínai–amerikai kapcsolatai kapcsán meg kell említenünk Edgar Snow munkásságát. Edgar Snow amerikai újságíró 1905-ben született. 1928-ban érkezett Kínába, és 13 évig élt ott.¹⁹ Kezdetben rokonszenvezett Csang Kaj-sekkel. A polgárháború alatt azonban a kommunistákkal épített ki szorosabb kapcsolatot. 1936-ban több hónapot töltött a kommunisták baoani főhadiszállásán, ahol riportokat készített kommunista vezetőkkel, közöttük Mao Zedonggal. Interjúi és személyes tapasztalatai alapján írta meg a mára már klasszikussá lett művét, a *Vörös csillag Kína felett*. Ez a mű mutatta be a kínai kommunistákat a nyugatiak számára először, és Maót is innen ismerhették meg a nyugatiak elsőként. Könyve Magyarországon sohasem jelenhetett meg, de mind a mai napig az egyik legfontosabb forrásmű a nyugati Kína-kutatók számára a korai kínai kommunista mozgalmat illetően. Snow informális kapcsolatai révén 1949 után is fontos szereplője volt a kínai–USA kapcsolatoknak. Különösen a pingpongdiplómácia sikeréhez járult hozzá Maóhoz fűződő személyes jó kapcsolata révén.²⁰

A II. világháború és a polgárháború időszaka

A helyzet a Pearl Harbor elleni japán támadással és az USA II. világháborúba való belépésével változott meg radikálisan. A Japán ellen háborúzó USA-ban hirtelen Kína lett a legjelentősebb szövetséges az ázsiai térségben. Ennek jelentős konzekvenciái voltak a kínai–USA

¹⁹ SNOW 1937.

²⁰ SNOW 1944.

kapcsolatokra. Az USA komoly segélyekkel kezdte támogatni Kínát, a kongresszus jelentősen enyhítette a kínaiakkal szembeni diszkriminatív jogszabályokat, és lényegében újra lehetővé tette a kínaiak nagyszámú bevándorlását az USA-ba. Ennek hatására az amerikai kínai közösség jelentős növekedésnek indult a háború után.

A két ország új alapszerződést is kötött egymással 1943-ban „Sino-American New Equal Treaty” néven, amely immár két egyenlő fél szerződése volt, és nem tartalmazott különleges előjogokat az amerikai fél részére.²¹ Kétségtelen, hogy mind Kína, mind az USA sokat köszönhetett ennek a szövetségnek. Az amerikai fél számára azonban már a háború alatt világossá vált a Kuomintang és a kommunisták közötti jelentős ellentét. A Kuomintang politikájának hibái és a kommunisták népszerűsége a vidéki lakosság körében nem kerültek el az amerikai szakértők figyelmét sem. Ezért az amerikai fél 1944-ben hivatalos kapcsolatokat létesített a Mao vezette kommunistákkal is. Az úgynevezett Dixie Missiónt David D. Barrett ezredes vezette, és egészen 1947-ig fenntartották a hivatalos kapcsolatokat. Ugyanakkor a kommunisták és a nemzetiek közötti ellentétek elsimítására tett kísérleteik kudarcot vallottak. Mindennek mélyreható következményei lettek az USA–kínai kapcsolatokra.

Az amerikaiak úgy tervezték, hogy a háború után Kína lesz a legfontosabb szövetségesük a térségben, a japánokat pedig háttérbe szorítják és pacifikálják. Ezzel párhuzamosan a kínai–amerikai szövetség a Szovjetunió befolyását is ellensúlyozni fogja a térségben. A kínai polgárháború és a kommunisták győzelme azonban teljesen új helyzetet teremtett az amerikaiak számára a kelet-ázsiai térségben. A kínai szárazföld a kommunisták kezére került, a Kuomintang Tajvanra vonult vissza. Bár az USA továbbra is a Tajvanon székelő kínai kormányt tekintette legitimnek, annak jövője bizonytalan volt, és sokan voltak az amerikai vezetésben, akik hajlottak arra, hogy valamilyen módon rendezni kellene a Mao-féle vezetéssel a viszonyt, hogy ezzel ellensúlyozzák a szovjet befolyást a térségben. Az ötletnek még a kínai vezetésben is lettek volna támogatói, és mint ahogy a 70-es évek elején majd látni fogjuk, logika is lett volna a dologban, de az 1940-es évek végén több dolog miatt sem jöhetett létre egy ilyen megegyezés. Először is az egyre jobban éleződő ideológiai ellentétek miatt nehéz lett volna bármelyik félnek is felvállalnia egy ilyen megegyezést. Tajvan kérdése, majd pedig a koreai háború olyan konfliktust kódolt a két fél közötti viszonyba, amit ekkor még nem lehetett áthidalni. Tajvan inváziója megváltoztatta volna a helyzetet, de a kommunista Kína ezt akkor még nem tudta volna egyedül végrehajtani, a Szovjetuniónak meg nem állt érdekében egy ilyen inváziót támogatni, mivel így könnyebb volt éket verni az USA és Kína közé. Így végül az USA és Kína újabb évtizedekre elhidegült egymástól. Az USA legfőbb szövetségese a térségben Japán lett, illetve a nyugati országok, Nagy-Britannia kivételével, mind a Tajvanon székelő köztársasági kormányt ismerték el Kína hivatalos képviselőjének, amivel Kína elszigetelődött a Nyugattól, és az ENSZ munkáján is kívül rekedt. Mindez jelentősen növelte a szovjetek befolyását a térségben és globálisan egyaránt.

²¹ China-Great Britain: Treaty for the Relinquishment of Extraterritorial Rights in China and the Regulation of Related Matters 1943.

A hidegháború időszaka

A koreai háború kirobbanása teljesen új helyzetet teremtett a két fél viszonyában. Az USA és a Kínák gyakorlatilag háborúba keveredett egymással, amely évekig elhúzódott, és súlyos törést hozott a két fél kapcsolatában. A háború nagy áldozatokat követelt mindkét féltől, és máig hatóan meghatározza a térség geopolitikai viszonyait. A koreai háború kirobbanásának körülményeit máig is sok vita kíséri a történészek körében. Végeredményben ebből is a Szovjetunió tudott a leginkább profitálni, míg Kínában manapság utólag sokan úgy látják, hogy tulajdonképpen az oroszok rászédtek a kínaiakat azzal, hogy nekik kellett megvívniuk egy olyan háborút, amely leginkább a szovjetek érdekeit szolgálta.

Azzal, hogy Kína kommunista ország lett, a világ kommunista mozgalmain belül is új helyzet teremtdött. A Szovjetunió mellett már egy másik igen jelentős ország is kommunista vezetésű volt, és ezzel jelentősen megváltoztak az erőviszonyok a kommunista blokkon belül. Bár Kína fejlettségben elmaradt a Szovjetuniótól, méretei miatt igényt tartott arra, hogy egyenrangú szereplő lehessen, és Mao célja volt az is, hogy Kína nagyhatalmi státuszát helyreállítsa. Ezenkívül Kína a háború utáni dekolonizációs folyamat következtében növelni tudta befolyását a harmadik világban, és be is jelentkezett a harmadik világ vezető erejének posztjára, amit máig is hirdet.

A Sztálin halála után meginduló desztalinizációs folyamat ideológiailag is törést hozott a szovjet és kínai fél viszonyába, amit tetézték a rendezetlen határviták. Mindez az 1960-as évekre töréshez vezetett a szovjet–kínai viszonyban, ami az USA–kínai viszonyban is új helyzetet teremtett. A szovjet–kínai konfliktus a közös ellenség révén újra megnyitotta a közeledés lehetőségét Amerika és Kína között. Ez a közeledés persze fokozatosan valósult meg. Az első lépés az amerikai pingpongcsoport látogatása volt Pekingben 1971-ben, akiket a kínai fél hívott meg az 1971-es nagoyai pingpong-világbajnokság után. Ez volt az első hivatalos kapcsolat a két fél között 1949 óta. Az esemény megszervezésében Edgar Snow is jelentős szerepet játszott. Mindezzel párhuzamosan Henry Kissinger nemzetbiztonsági főtanácsadó titkos tárgyalásokba kezdett a kínai vezetőkkel egy Nixon–Mao-találkozó megszervezése érdekében. Végül Richard Nixon amerikai elnök 1972 februárjában egyhetes látogatást tett Pekingben. Ez jelentős fordulat volt mind ázsiai, mind világpolitikai szempontból. Mivel a találkozót titokban szervezték meg, az USA kelet-ázsiai szövetségesei (Japán, Dél-Korea, Tajvan) nem tudtak előre az eseményről. Ez nagy meglepetést keltett közöttük. A találkozó végén elfogadott nyilatkozat pedig egyértelművé tette, hogy az USA és Kína partnereknek tekintik egymást a szovjet befolyás visszaszorítása érdekében. Az amerikai diplomácia mozgásterét ezzel jelentősen megnövelte, míg Kína hosszú, több évtizedes elszigeteltség után újra világpolitikai tényező lett. A két fél viszonyában újra pozitív szakasz kezdődött, ami egészen az 1989-es Tiananmen téri eseményekig kitartott. A Mao halála után meginduló reform és nyitás politikája a gazdasági kapcsolatok jelentős elmélyülését hozta a két fél viszonyában, és míg Kína fokozatosan a világ egyik legjelentősebb gazdaságává fejlődött az 1980-as évek után, addig egyúttal az USA és Kína egymás legjelentősebb kereskedelmi partnere is lett.

1978-tól 1989-ig

Az USA és Kína viszonyában jelentős előrelépés következett be 1979-ben, amikor az USA kormánya hivatalosan is felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Kínai Népköztársasággal, és ezzel egyidejűleg megszakította a diplomáciai kapcsolatot Tajvannal. Egyúttal az USA is elfogadta a KNK „egy Kína” elvét. A lépés miatt megszűnt a korábban megkötött katonai szövetség Tajvannal. Mivel azonban az USA nem kívánta teljesen magára hagyni a tajpeji kormányt, az Egyesült Államok kongresszusa még 1979-ben elfogadta az úgynevezett Taiwan Relation Actet, amely törvény kötelezi az USA mindenkori kormányát, hogy támogassa Tajvant egy esetleges kínai támadás esetén. A törvény nem definiálja pontosan, hogy miben állna a segítség háborús helyzetben, így tulajdonképpen a mindenkori amerikai kormányzat hatásköre eldönteni, hogy milyen mélységű és milyenfajta segítséget nyújtana Tajvan részére egy háború esetén.²²

A diplomáciai kapcsolatok felvétele után mind a kereskedelmi, mind a politikai kapcsolatok fejlődésnek indultak a két ország között. Sőt a 80-as években még fegyvereket is adott el a KNK-nak az USA. 1893-ban az USA kongresszusa „baráti fejlődő országnak” nyilvánította Kínát. A 80-as években az USA-ban több politikus és gazdasági vezető is úgy vélte, hogy érdemes támogatni Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) reform és nyitás politikáját, mert a gazdasági reformok idővel elvezetnek majd a politikai reformokhoz és a demokratizációhoz.²³ Az erősen antikommunista Ronald Reagan bár fenntartásokkal viseltetett a KNK politikai rendszerével szemben, végül maga is ellátogatott Pekingbe 1984-ben. Ugyanakkor az olyan nemzetközi ügyekben, mint a Közel-Kelet helyzete, a koreai kérdés vagy a falklandi válság, a két fél nem tudott közös álláspontot kialakítani az eltérő geopolitikai érdekek miatt.

1989-től napjainkig

A kapcsolatok a két fél között akkor vettek újabb fordulatot, amikor 1989-ben a kínai kormány leverte a Tiananmen téri tüntetéseket. A KNK és az USA kapcsolatai hirtelen újra hűvössé váltak, és az USA kormánya számos gazdasági szankciót és fegyverembargót is foganatosított Kínával szemben. A fegyverembargó máig is érvényben van. Világossá vált, hogy Kínában nem lehet számítani a kelet-európaihoz hasonló politikai változásokra, és a reform és nyitás politikája nem fog demokratizációhoz vezetni. A KNK egy időre újra elszigetelődött nemzetközi szinten. Ugyanakkor a Tiananmen téri események nem jelentették a gazdasági reformfolyamat végét. A 90-es évek közepére Kína lényegében teljesen elköteleződött a piacgazdaság mellett. Ezzel párhuzamosan mind gazdasági, mind katonai ereje jelentős fejlődésnek indult. A 90-es évek elején Kína még nem számított globális politikai tényezőnek. Az ezredfordulóra azonban világossá vált, hogy Kína néhány évtizeden belül a világ egyik legnagyobb gazdasága lesz, és ezzel együtt egy globális hatalmi tényező is, ami komoly kihívást jelent az USA számára. Már a 90-es évek közepén megjelentek azok a hangok, amelyek szerint az USA számára a legnagyobb veszélyt Kína jelenti.

²² MANN 1999.

²³ U.S.-China Institute.

Ezeket a nézeteket napjainkban „kínai fenyegetés”-elméletnek nevezik a nemzetközi kapcsolatok elméletén belül, és főleg az olyan offenzív neorealista gondolkodók a hívei, mint például az amerikai John Mearsheimer. A „kínai fenyegetés”-elmélet hívei szerint Kína felemelkedése nem lesz békés, és akár az Egyesült Államokkal is háborúba keveredhet idővel, amire az USA-nak fel kell készülnie.²⁴

Az USA és Kína geopolitikai rivalizálása számos régióban megfigyelhető. Ebben a tekintetben a csendes-óceáni térség a leginkább fontos ütközési terület. Az első Obama-adminisztráció idején az Egyesült Államok kormánya úgy vélte, hogy az európai térséget most már magára lehet hagyni, és elsősorban a csendes-óceáni térségre kell fókuszálni. A szíriai polgárháború kirobbanása, valamint az ukrán válság azonban felülírta ezt az elképzelést. A csendes-óceáni térségben elsősorban a Dél-kínai tenger, a koreai kérdés és a Tajvan-kérdés a legjelentősebb konfliktusforrás a felek között. A térség országai számára nagy kérdés, hogy mit csináljanak. Alkossanak egy Kína elleni koalíciót az USA-val, vagy fogadják el Kínát a térség vezető hatalmának. Itt jelentős probléma, hogy a Trump-adminisztrációnak láthatólag nincs átfogó koncepciója a régió helyzetének kezelésére. Illetve az látszik, hogy a Trump-kormányzat elsősorban bilaterális kapcsolatokban gondolkodik, és nem szövetségi rendszerekben.

A kínai–USA gazdasági kapcsolatok jelentős fejlődésen mentek keresztül az elmúlt évtizedekben. Napjainkban a kínai termékek nagyjából egynegyedét az Egyesült Államokban értékesítik. Ezzel az USA lett Kína legfontosabb kereskedelmi partnere, és jelentős, nagyjából 400 billiárd USA-dolláros kereskedelmi aktívumot halmozott fel az USA-val szemben. 2008-ra Kína lett az USA legjelentősebb külföldi hitelezője. Az USA-nak Kína a második legjelentősebb kereskedelmi partnere lett az EU után.

A két fél gazdasági kapcsolatai természetesen nem súrlódásmentesek. Az USA a 2000-es évek elején erősen kritizálta Kínát, amiért az mesterségesen alacsony árfolyamon tartotta a kínai *yuant* a dollárral szemben. Ez az alacsony yuanárfolyam jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a kínai áruk versenyképesek legyenek a világpiacon, és hogy Kínának sikerült komoly külkereskedelmi többletet felhalmoznia az USA-val szemben. 2014-ban a helyzet számottevően megváltozott, amikor Kína felhagyott az árfolyam manipulálásával. Ennek azonban az a hatása, hogy a kínai gazdaság növekedése tovább lassult, és a kínai befektetők is inkább külföldön próbálnak befektetni Kína helyett.²⁵

A gazdasági kapcsolatokban jelentős fordulatot hozott a Trump-adminisztráció hatalomra kerülése az USA-ban, mivel Trump elnök védővámokat vetett ki számos termék behozatalára. Ez egy komoly kereskedelmi háborút indított el a két fél között.^{26 27}

Az USA számára Kína vált a legfőbb riválissá és egyben a legfőbb gazdasági partnerré. Ez sajátos helyzetet teremt a két ország viszonyában, mivel az együttműködés és a rivalizálás egyaránt jellemzi a két fél kapcsolatát. Az USA számára is kiábrándulást jelent, hogy a gazdasági reformok nem hoztak politikai változásokat Kínában. A kínai diktatórikus politikai rendszer keményedni látszik Xi Jinping (Hszi Csin-ping) hatalomra kerülése óta. A kapitalizmus és a diktatúra Kínában egyelőre jól megfér egymással. Mindez politikailag jelentős kihívást jelent az USA számára világpolitikai szinten. Kínának pedig csalódás, hogy a Nyugat és az USA nem akarja elfogadni az ő politikai rendszerét.

²⁴ SUETTINGER 2004.

²⁵ WISEMAN 2016.

²⁶ Oxford Economics 2017.

²⁷ Council on Foreign Relations.

Felhasznált irodalom

- 55 Days at Peking* [55 nap Pekingben] (1963). Dir. Nicholas Ray. USA, Samuel Bronston Productions. *Anson Burlingame* (s. a.). Elérhető: <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=B001112>
- BRAISTED, William R. (1952): The United States and the American China Development Company. *Far Eastern Quarterly*, Vol. 11, No. 2. 147–165. DOI: <https://doi.org/10.2307/2049371>
- Burlingame Treaty Revision (1880)* (s. a.). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20160304062045/http://immigrants.harpweek.com/chineseamericans/2KeyIssues/BurlingameTreatyRevision1880.htm>
- China-Great Britain: Treaty for the Relinquishment of Extraterritorial Rights in China and the Regulation of Related Matters (1943). *The American Journal of International Law*, Vol. 37, No. 2. 57–65. DOI: <https://doi.org/10.2307/2213941>
- Chinese Freemasons* (s. a.). Elérhető: http://freemasonry.bcy.ca/history/chinese_freemasons
- COHEN, Paul A. (1997): *History in Three Keys: The Boxers as Event, Experience, and Myth*. New York (US-NY), Columbia University Press.
- Council on Foreign Relations (s. a.): *U.S. Relations with China. 1949–2018*. Elérhető: www.cfr.org/timeline/us-relations-china
- DAVIDSON, James Wheeler (1903): *The Island of Formosa: Past and Present. History, people, resources, and commercial prospects. Tea, camphor, sugar, gold, coal, sulphur, economical plants, and other productions*. London – New York (US-NY) – Yokohama – Shanghai – Hongkong – Singapore, Macmillan – Kelly & Walsh. Elérhető: <https://archive.org/details/islandofformosa00davi/page/n9>
- MANN, Jim (1999): *About Face: A History of America's Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton*. New York (US-NY), Knopf.
- MÜHLHAHN, Klaus (2016): China. In DANIEL, Ute – GATRELL, Peter – JANZ, Oliver – JONES, Heather – KEENE, Jennifer D. – KRAMER, Alan – NASSON, Bill eds.: *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*. Berlin, Freie Universität Berlin. Elérhető: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/china>
- Office of the Historian (s. a. a): *A Guide to the United States' History of Recognition, Diplomatic, and Consular Relations, by Country, since 1776: China*. Elérhető: <https://history.state.gov/countries/china>
- Office of the Historian (s. a. b): *The Burlingame-Seward Treaty, 1868*. Elérhető: <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/burlingame-seward-treaty>
- Office of the Historian (s. a. c): *Chinese Immigration and the Chinese Exclusion Acts*. Elérhető: <https://history.state.gov/milestones/1866-1898/chinese-immigration>
- Oxford Economics (2017): *Understanding the US–China Trade Relationship*. (Prepared for the US–China Business Council. January 2017.) Elérhető: www.uschina.org/sites/default/files/Oxford%20Economics%20US%20Jobs%20and%20China%20Trade%20Report.pdf
- SNOW, Edgar (1937): *Living China*. New York (US-NY), Reynal & Hitchcock.
- SNOW, Edgar (1944): *Red Star Over China*. New York (US-NY), Random House.
- SUETTINGER, Robert (2004): *Beyond Tiananmen: The Politics of US–China Relations, 1989–2000*. Washington, D. C., Brookings Institution Press.
- TAKAKI, Ronald (1998): *Strangers From a Different Shore: A History of Asian Americans*. New York (US-NY), Back Bay.
- Text of the Treaty between China & the United States* (1868). Elérhető: <http://content.cdlib.org/ark:/13030/hb4m3nb03h/?order=2&brand=calisphere>

- Treaties of Tianjin, 1858 and 1860* (2004). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20100621170125/http://wason.library.cornell.edu/Tianjin/treaties.html>
- Treaty of Peace, Amity, and Commerce, between the United States of America and the Chinese Empire* (1846). Elérhető: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hncv31&view=lup&seq=3>
- USC (U.S.–China Institute). Elérhető: <https://china.usc.edu>
- Veterans Museum and Memorial Center (s. a.): *In Memoriam – China Relief Expedition (Boxer Rebellion), 1900–1901*. Elérhető: <https://web.archive.org/web/20140716013130/http://www.veteranmuseum.org/chinarelieft.html>
- WANG Dong (2005): *China's Unequal Treaties: Narrating National History*. Oxford, Lexington.
- WILLIAMS, Frederick Wells (1912): *Anson Burlingame and the First Chinese Mission to Foreign Powers*. New York (US-NY), Scribner. Elérhető: <https://archive.org/details/cu31924023144623>
- WISEMAN, Paul (2016): Fact Check: Does China Manipulate its Currency? *PBS News Hour*, 2016. 12. 29. Elérhető: www.pbs.org/newshour/world/fact-check-china-manipulate-currency
- ZONG Jie – BATALOVA, Jeanne (2017): Chinese Immigrants in the United States. *Migration Policy Institute*, 2017. 09. 29. Elérhető: www.migrationpolicy.org/article/chinese-immigrants-united-states-5